

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԽԻԶԱՆՅԻ ՎԱՐՊԵՏՆԵՐ

Այս յօդուածին նիւթը կը կազմեն մասնաւորաբար Խիզանցի Սարգիս Քաջանան եւ իր սերունդէն յայտնի գրիչ-ծաղկողներ, իր որդիները Մարտիրոս եւ Սարգիս Քաջանաներ, իր թոռները Գրիգորիս եւ Իզնատիոս, Յովհաննէս եւ Պաշտօտիք Քաջանաներ, որոնք Խիզանի մէջ կամ այլուր, երբեմն բնակեցողի եւ երբեմն առանձին աշխատանքով արտադրած են բազմաթիւ մատենաներ, գրչական եւ նկարչական արուեստի նկատմամբ յաջողութեամբ

Ա. Սարգիս Քաջանայ (1526-1572), որդին էր Կարապետ Քաջանայի եւ Քնարի, ծնած ժՁ Դարու սկիզբը մօտաւորապէս։ Աշակերտը Էղած է Աղթամարցի Յովսէփ Վարդապետին։ Կինը կը կոչուէր Խանում։ Ունէր չորս մանչ զաւակներ, Մարտիրոս, Սարգիս, Յոր եւ Յովսափ (+ ն. ք. 1593), եւ երեք աղջիկ՝ Հռիփսիմէ, Եւփրոսինէ եւ Ոսկեհատ։ Մեռած է Հաւանաբար 1585ին։

Սարգիս Քաջանայ գրիչ եւ ծաղկող էր միանգամայն։ Իր գործունէութիւնը թէ եւ կ'ընդգրկէ մօտաւորապէս կէս դար, 1526-1572, այդ բազմամեայ գործունէութենէն սակայն մեզի ծանօթ են հետեւեալ չինոյ ձեռագիրները միայն։

1.- Մաշտոց, գրուած 1526ին, Խիզան քաղաքին մէջ, Մխիթար Քաջանայի Համար — Սրուանծտեանց, Թորոս Աղբար, Բ. էջ 254-5։

2.- Ծագկած է Շարակնոց մը, օրինակուած 1553ին, Բաղենց գիւղը, ձեռամբ Ըմտեփանոս Քաջանայի։

3.- 1571ին Աւետարան մը ծագկած է, որ օրինակուած էր Հերապետ Վարդապետի կողմէ։ Ծագկումի աշխատանքին մասնակ-

ցած է նաեւ Մարտիրոս սարկաւաղ — Ձեռ. երեւանի, Թիւ 4845։

4.- Աւետարան, օրինակուած 1572ին, Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ, Հերապետ կուսակրօն Քաջանային Համար — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 868։

5.- Տօնացոյց, 1572, Երուսաղէմ — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 2494։

Բ. Մարտիրոս Քաջանայ (1575-1605), որդին էր Սարգիս Քաջանայի եւ Խանումի։ Ծնած է ժՁ Դարու կիսուն մօտաւորապէս։ Կնոջ անունն էր Աղարէկ։ Ունէր երկու մանչ զաւակներ՝ Գրիգորիս եւ Իզնատիոս, եւ երեք աղջիկ՝ Աննա, Եղիսարէթ (+1601), եւ Հաճիմամէ։ Գրչութեան եւ ծաղկումի արուեստը սորված է իր հօրը ձեռքին տակ։ Մեռած է 1607ին։ Իր երեսնամեայ գործունէութենէն ծանօթ են տասնեակ մը ձեռագիրներ։

1.- Գանձարան, 1575. Սողած գիւղի եւ Թեղւայ Վանքին մէջ, Սողածցի Կարապետ Գրչի՝ Մարտիրոս Արեղայի Համար օրինակած Հոյակապ ձեռագիրը ծագկած եւ նկարադարձ է — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 135։

2.- Աւետարան, 1577-9ին, Խիզանի մէջ օրինակած եւ ծագկած է Մարտիրոս կրօնաւորի Համար։ Խիզանի նկարիչներուն արուեստը լուսարանելու տեսակէտէն կարեւոր են իր տուած հետեւեալ տեղեկութիւնները. «...գրեցի զսա ի լաւ եւ յընտիր աւրինակէ, եւ ծագկեցի զսա շարչարանօք ի յայլ եւ յայլ աւետարանէ, եւ կայ որ ի մըտաց. զի Դ, Ե աւետարան ժողովեցի, կայր որ Սոայ բանն, կայր որ արեւելից բանն, եւ այլ բազում աշխատութեամբ ժողովեցի եւ եղի ի սուրբ աւետարանս...» — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 2569։

3.- Յայտնաւորք, 1591ին, Երեսնադէմի մէջ, մեծ մասով օրինակած է՝ Յակոբ Կրօնաւորի համար. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 1920:

4.- Աւետարան, 1593ին, Խիզանի մէջ, գրած է Ատովմ քահանայի համար. — Յուցակ Ձեռ. Մշոյ, 1967, էջ 149, թիւ 73:

5.- Աստուածաշունչ, 1594ին, Խիզանի մէջ, գրած է նկարադարդած է, գործակցութեամբ իր եղբորը Սարգսի եւ իր որդւոյն Գրիգորիսի, Բարսեղ քարունապետի խնդրանքով. — Թ. Աղբար, Բ. էջ 262-4:

6.- Հին Կառկարանի մասեր, 1596ին, Հիզանի մէջ, օրինակած է, գործակցութեամբ իր եղբորը Սարգսի եւ իր որդւոյն Գրիգորիսի, Երեսնադէմի Դաւիթ պատրիարքին պատուէրով. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 397:

7.- Աւետարան, 1596, Կ. Պոլիս. — S. Der Nersessian, The Ch. Beatty Library, A Catalogue of the Arm. Manuscripts, Vol. I. Dublin, 1958, No. 573, p. 76, 80 n. 1.

8.- Մեկնութիւն Ժ. Թղթոցն Պօղոսի՝ Յ. Սահերերանի, 1600ին, Խիզանի մէջ, ծաղկած է, Դիւթ ատրիապի ձեռքով Աղարիս կաթողիկոսի համար օրինակուած ձեռագիրը. — Ձեռ. Երեւանի, Թ. 1378:

9.- Գիրք Հարցմանց՝ Գր. Տաթևացիի, 1601ին, Սերաստիայ մէջ օրինակուած Յակոբ եւ Դիւթ Գրիգորիսի ձեռքով. 1602ին, Խիզանի մէջ ծաղկուած իր կողմէ՝ գործակցութեամբ իր եղբորը Սարգսի, եւ իր որդւոյն Գրիգորիսի, Սարգիս Կրօնաւորի խնդրանքով. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 420:

10.- Յայտնաւորք, 1604ին, Խիզանի մէջ, գրած է նկարադարդած է ինքը եւ իր եղբայրը՝ Սարգիս քահանան, եւ իր որդին՝ Գրիգորիս քահանան, Խոջայ Խաչիկի եւ որդիներուն պատուէրով. — Ձեռագիր Յ. Գեորգեանի, Թ. 42: Գ. Արք. Յովսէփեան, Մի էջ Խիզանի Գեղարուեստական Պատմութիւնը: Հայս. Եկեղեցի, 1944, Հոկտ. էջ 11:

11.- Աւետարան, 1605ին, Հիզանի մէջ գաղափարած է «ի լաւ եւ ընտիր Սահեի»

օրինակէ» — Ե. Լալայեան, Յուցակ Ձեռ. Վասպուրականի, էջ 819, թիւ 352:

Գ.- Սարգիս Քահանայ, (1585? - 1610), որդին էր Սարգիս Քահանայի եւ Խանուծի, եւ եղբայրը Մարտիրոս Քահանայի: Կոնժ տնունն էր Ըսուսինի (+1603): Ունէր չորս մանչ՝ զաւակներ՝ Յովհաննէս, Կարապետ, Էղիշահ եւ Կիրակոս, եւ աղջիկ մը՝ Հովիտիմէ (ծն. 1601): Ուսուցիչ եղած է Խիզանցի Մկարտչի, եւ Կիրակոս Գրչի: Իր գործերէն ծանօթ են Հեռեւեակները:

1.- 1585ին ձառնց մը օրինակած է գործակցութեամբ իր եղբոր Մարտիրոսի. — Յուցակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 145, թիւ 66:

2.- 1596, Խիզան, Շարական, գրած է ծաղկած է Սահեփանոս Կաթողիկոսի համար. — Ձեռ. Յ. Գեորգեանի, թիւ 18: Հայս. Եկեղեցի, 1944, Հոկտ. էջ 9:

3.- 1601, Հիզան, Շարական, Մեկնութիւն քահանայի համար. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 1663:

4.- 1602, Հիզան, Շարական մը գրած է, գործակած են ինքը եւ իր աշակերտը՝ Կիրակոս Քհն. Խիզանցի. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 1460:

5.- 1604, Հիզան, Աւետարան, օրինակած է տանուտէր Խոջայ Ատովի համար. — Թ. Աղբար, Բ. էջ 266:

6.- 1606, Հիզան, Յայտնաւորք, գրած է եւ հաւանաբար նաեւ ծաղկած, Մէլիք Սարգսի համար. — Ձեռ. Երեւանի, Թ. 4721:

7.- 1608, Խիզան, Աւետարան, օրինակած է Յովսէփ Վարդապետի պատուէրով, «ի Սրոցի լաւ եւ ընտիր արքինակէ»: Մաղկած է իր որդին Յովսափ Քահանայ. — Յուցակ Ձեռ. Վասպուրականի, էջ 823, թիւ 355:

8.- 1610, Խիզան, Աւետարան, օրինակած է ծաղկած է Վանցի Խոջայ Աւետի համար. — Յուցակ Ձեռ. Վասպուրականի, էջ 837, թիւ 358:

Դ.- Գրիգորիս Քահանայ (1596-1605), որդին էր Մարտիրոս քահանայի եւ Աղարէկի: Ունէր երկու զաւակներ՝ Սահակ եւ

Ներսէս: Գրիչ, նկարիչ եւ կազմող էր միանգամայն: Ապրած եւ զործած է խիզանի մէջ: Մեռած է 1607ին: Իր զործերէն ծանօթ են հետեւեալները:

1.- 1596, խիզան, Հին Կտակարանի մասեր, օրինակած է իր հօրը եւ հօրեղորբը հետ միասին: Չեռ. Ս. Յ. Թ. 397:

2.- 1600, խիզան, Ժողովածու, Ագարիտ կաթողիկոսի համար: Չեռ. Երեւանի, Թ. 1903:

3.- 1603, խիզան, Մեկնութիւն Ժ. Թ. Թ. Պոստի Պոստի Յ. Ոսկերեանի, զրած է թումա Եպիսկոպոս, ծաղկած եւ կազմած է Գրիգոր Վարդապետ, Կարապետ Վարդապետի համար: Չեռ. Երեւանի, Թ. 1377:

4.- 1605, խիզան, Աւետարան մը, օրինակուած Միսիթար զրչի ձեռքով, նկարադարձած է իր հօրեղորբորդին Սաշատուր Վարդապետի հետ, Յովհաննէս Քահանայի համար: Արարատ, 1911, էջ 316:

Ե.- Իզնատիտ Քահանայ (+ 1632), որդին էր Մարտիրոս Քահանայի եւ Ազարէկի, եւ եղբայրը Գրիգորիտ Քահանայի: Իր զրչական զործունէութիւնը կը թուի թէ սահմանափակ եղած է, վասնզի մէկ զիրք միայն ծանօթ է իրմէ՝ եւ այդ վերջինը:

1632 թուին, Ղրսէ զիւղին մէջ, Մաշտոց մը սկսած է օրինակել, բայց չէ կրցած աւարտել՝ որովհետեւ մահը վրայ հասած է: Յուլիանի Չեռ. Մշտ, էջ 69, Թիւ 73:

2.- Յովհաննէս Քահանայ (1605-1621), որդին էր Սարգիտ Քահանայի եւ Ըսուտի: Ունէր երեք եղբայրներ՝ Կարապետ, Իզիլիան եւ Կիրակոս, եւ քոյր մը՝ Հռիփսիմէ: Կրնր կը կոչուէր Ոսկեհատ (+ 1620): Ունէր երեք որդիներ՝ Մինաս, Սարգիտ եւ Վարդամանուկ: Գրչութեան եւ ծաղկումի արուեստները ուսած է իր հօրը ձեռքին տակ: Իր զործերէն յայտնի են հետեւեալները:

1.- 1605ին, խիզան քաղաքին մէջ զրած է Աւետարան մը: Մ. Ծ. Վ. Բարխուդարեանց, Ազուանից Երկիր, էջ 167-9:

2.- 1608, խիզան, Աւետարան, օրինակուած իր հօրը ձեռքով, աշխատակցած է ծաղկելու: Յուլիանի Չեռ. Վասպուրականի, Թիւ 355, էջ 827:

3.- 1621, խիզան, Աւետարան, զրած եւ նկարադարձած է Սաշատուր Եպիսկոպոսի համար: Չեռ. Յ. Գեորգեանի, Հայս. Եկեղեցի, 1944, Հոկտ., էջ 14(6):

Է.- Սաշատուր Քահանայ (1591-1607), որդին էր Մարտիրոս եւ Հռիփսիմէի՝ Սարգիտ Քահանայի զտեր: Ունէր երկու եղբայրներ՝ Պարսամ եւ Արիմէլէք, եւ որդի մը՝ Միքայէլ: Իր զրչական զործունէութիւնը կ'ընդգրկէ 1591-1607 տարիները: Երուսաղէմ զտնուած է ուխտաւորաբար 1591ին: Վախճանած է 1607ին կամ 1608ին: Իր զործերէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1.- 1591, Ս. Յակոբ, Երուսաղէմ, Մանրումունք մը օրինակած է Պր. Սարգիտ Քահանայի խնդրանքով: Սիւրմէեան, Յուլիան, Հայկ. 1935, Թիւ 117:

2.- 1591, Երուսաղէմ, Յայտնաւորք, որ օրինակուած է մասամբ իր մօրեղորբ Մարտիրոս Քահանայի ձեռքով, եւ ծաղկուած իր կողմէ, Յակոբ կրօնաւորի համար: Չեռ. Ս. Յ. Թ. 1920:

3.- 1599, Երզրում, Աւետարան, նկարադարձած է Պր. Սաշատուրի խնդրանքով: Ազուանի, Միարանք, էջ 118-9: Լուսնայ, 1903, Թիւ 5, էջ 59:

4.- 1604, խիզան, Յայտնաւորք, զրած է Սաշատուր Աւետարանի համար: Չեռ. Երեւանի, Թիւ 4692:

5.- 1605, խիզան, Աւետարան, ծաղկած է Յովհաննէս Քահանայի օրինակած ձեռագիրը, Սաշատուրի պատուէրով: Մ. Ծ. Վ. Բարխուդարեանց, Ազուանից Երկիր, էջ 167-9:

6.- 1605, Աւետարան (Քանաքեռի), օրինակած է: Արարատ, 1919, էջ 7:

7.- խիզան եւ Սպահան, Աւետարան, օրինակած եւ նկարադարձած է: Մ. Արք. Սմբատեան, Նկարագիր... Երեւան, 1904, էջ 181: